

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST ЎТМИШГА НАЗАР

ЕВРОПА ИНТЕГРАЦИЯСИ ЖАРАЁНИДА ГЕРМАНИЯ ФЕДЕРАТИВ РЕСПУБЛИКАСИНИНГ РОЛИ

Умаров Сардор Якубович,
Самарқанд давлат университети
Жаҳон тарихи кафедраси ўқитувчиси

For citation: Umarov Sardor. The role Germany Federative republic in the European integration process. Journal look to the past. 2019, vol. 1, issue 8, pp. 87-94.

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2019-9-8>

Келиб тушган сана 5 июль, 2019
Эълон қилинган сана 10 сентябрь, 2019

АННОТАЦИЯ

Ҳозирги замон халқаро муносабатлар тизими тамойиллари 1975 йилда имзоланган Хельсинки Якуний актига асосланган, Париж қарорлари эса ушбу тамойилларни янада бойитиб, уларни тўлдирди. Мазкур мақола Якуний акт ва унинг асосида Евроосиёда шаклланган халқаро муносабатлар тизими, уни шаклланишида Германиянинг роли масаласига бағишланган.

Калит сўзлар: Р.Шуман, Шуман декларацияси, Хельсинки Якуний Акти, Париж шартномаси, “икки қутблилик”, Шарқий Европа, Германия, “Янги халқаро муносабатлар”.

РОЛЬ ФЕДЕРАЦИОННОЙ РЕСПУБЛИКИ ГЕРМАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Умаров Сардор Якубович,
преподаватель кафедры Всеобщей истории
Самаркандского государственного университета

АННОТАЦИЯ

Принципы международных отношений в современном мире основаны на Хельсинкском Заключительном акте 1975 года. Парижская декларация еще больше обогатила принципы и наполнила их. Данная статья посвящена заключительному акту и его актуальности для системы международных отношений в Евразии, роль Германии в ее формировании.

Ключевые слова: Шуманская декларация, Хельсинкский Заключительный акт, Парижский договор, «двухполярный», Восточная Европа, Германия, “Новые международные отношения”.

THE ROLE GERMANY FEDERATIVE REPUBLIC IN THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS

Umarov Sardor,

teacher of the Department of World History
of Samarkand State University

ANNOTATION

Today, the principles of international relations have been based on the Helsinki Final Act of 1975. The Paris Declaration further enriched the principles and filled them up. This article deals with the final act and its relevance to the system of international relations in Eurasia, Germany's role in shaping it.

Key words: R.Schumann, Shuman Declaration, Helsinki Final Act, Paris Treaty, “bipolar”, Eastern Europe, Germany, “New international relations”.

Инсоният ривожланишининг ҳозирги даврига ҳос бўлган глобаллашув давлатларнинг ўзаро боғлиқлиги ва биргаликда ҳаракат қилиши жараёни сифатида қарор топди. Халқлар ва давлатлар ягона макон сифатида шаклланган иқтисодий, сиёсий ва ахборот майдонида иқтисодий-сиёсий ва маданий жиҳатдан бирлашдилар[1,19]. Бу борада Европа давлатларини бирлаштирган Европа Иттифоқи ажрилик туради. Европа Иттифоқининг асоси бўлган ЕҲҲТнинг олиб борган тинчликпарвар сиёсати натижасида жаҳонда “совуқ уруш” тенденциялари парчalandи. Бу эса нафақат Европа мамлакатлари орасида, балки Евросиё минтақасидаги давлатлар ўртасида ҳамкорлик алоқаларининг юзага келишига сабаб бўлди. Бир сўз билан айтганда ЕҲҲТга аъзо давлатлар интеграцион жараёнларни жадаллаштирди, ду-

неда глобаллашув жараёнларини юзага келтирди. Ва албатта, глобаллашув шароитидаги геосиёсий жараёнларда ва халқаро муносабатлар тизимида ҳам иштирок этиб, ўз ўрни ва сўзига эга бўлди.

Европа ҳамжамиятини ташкил этиш борасидаги ҳал қилувчи биринчи амалий қадам Франция ташқи ишлар вазири Р.Шуман томонидан қўйилди. У томонидан 1950 йил 9 майда эълон қилинган “Шуман Декларацияси”да Европа давлатларига иқтисодини қайта тиклаш ва ривожлантириш мақсадида умумий бозор доирасида иқтисодий имкониятлар ва воситалардан биргаликда фойдаланиш таклифи ифодаланган эди.

Франция ташқи ишлар вазирлигининг матбуот конференцияси вақтида эълон қилинган Декларацияда учта масалага алоҳида эътибор қаратилган эди: Биринчидан, Франция ва Германия орасидаги асрий адоватга барҳам бериш энг яқин мақсад сифатида эътироф этилган эди: “Европа давлатларининг бирлашиши Франция ва Германия орасидаги асрий адоватга чек қўйилишини талаб этади; амалий ҳаракат биринчи навбатда Франция ва Германиядан чиқиши керак”. Иккинчидан, Европа халқлари орасида юзагакелиши мумкин бўлган ҳар қандай кўринишдаги қуролли тўқнашувларнинг олдини олиш ва ўрбий Европанинг халқаро салоҳиятини кучайтирувчи ёси иттифоқни барпо этиш узоқ муддатли мақсад қилиб белгиланди. Учунчидан, бирлашишнинг босқичма-босқичлик тамойили асос қилиб олинган эди: “Европа бирданига ва бир кунда, ялпи қурилиш йўли билан ҳам ташкил этилмайди; у, аввало, ҳақиқий бирдамлик ва биродарлик яратувчи аниқ амалий қадамлар билан барпо қилинади” [2,41]. Шу тамойиллар асосида Европада халқаро муносабатларнинг шакллантирилиши келгусида Евросиё минтақасида халқаро муносабатлар тизимининг ўзига хос кечишини таъминлаб берди. Шу билан бирга халқаро муносабатлар тизимида дунё мамлакатлари томонидан тан олинган халқаро ҳуқуқнинг нормаларини ва принципларини шакллантириб берди.

Р.Шуман таклифи асосида, ягона Европани яратиш ва иккинчи жаҳон урушидан кейинги Франция ва ГФР ўртасида уруш ҳолатига барҳам бериш мақсадида Европа иқтисодий интеграциясидаги муҳим воқеа 1951 йилнинг 18 апрелида Европа Кўмир ва Пўлат Ҳамжамиятининг ташкил этиш тўғрисида Париж шартномаси имзоланиши бўлди. ЕКПХни ташкил қилиш бўйича келишув Франция, Германия Федератив Республикаси, Бельгия, Голландия, Люксембург ва Италия томонидан имзоланди. Айти шу давлатлар иштирокида “Европа иқтисодий ҳамжамияти (ЕИХ)” ва “Европа атом энергияси ҳамжамияти

(ЕАЭХ)”ни таъсис этишга оид шартнома 1957 йил 25 мартда Рим шаҳрида имзоланди ва 1958 йил 1 январдан кучга кирди [3,51, 4,3].

Бундан сал аввалроқ, 1955 йилнинг июнида бўлиб ўтган Мессин (Франция) анжумани қарорлари ҳам ўарбий Европа мамлакатларида орасида иккинчи жаҳон урушидан кейинги интеграцион жараёнларнинг ривожланишида муҳим роль ўйнади. Ушбу анжуманда ўарбий Европа интеграциясининг истиқболлари белгилаб олинди. Бундан мақсад ўарбий Европа миллий хўжаликларини бирлаштириш, шунингдек ижтимоий – иқтисодий ва сиёсий бошқарувни мувофиқлаштириш орқали Европа умумий бозорини шакллантириш эди.

Европа умумий бозорини яратишда ГФР ва ГДРнинг ўзаро қарама-қаршилиги асосий қаршилик омили эди. Шу боисдан ҳам 1971 йилда АҚШ, Совет Иттифоқи, Буюк Британия ва Франция ўртасида ўарбий Берлин бўйича келишув имзоланди. 1972 йилда ГДР ва ГФР ўрасида дипломатик муносабатлар ўрнатилди. Юқоридаги бу келишувлар Европада шу вақтга қадар мавжуд бўлиб келаётган зиддиятларга барҳам берди. Шу билан бирга ўарбий Европада 1973 йилда содир бўлган энергетика инқирози ҳамда 1974-1975 йилларда содир бўлган иқтисодий инқирозлардан фақатгина Совет Иттифоқи ва Шарқий Европа давлатлари билан яна иқтисодий ҳамкорликни ривожлантириш орқали чиқиб кетиш мумкин эканлиги ўарбий Европага маълум бўлиб қолди. Бу омиллар сабаб ўарбий Европа Шарқий Европа билан яқинлашиш ва Совет Иттифоқи билан муносабатларни яхшилаш учун ҳаракат қилди [5,48]. Шу билан бирга Совет Иттифоқи ҳамда Шарқий Европа юқори технологиянинг ривожланиши борасида ўарбдан ортда қолган эди. Юқоридаги энергетик, технологик ва иқтисодий омиллар Европанинг бўлинган Шарқий қисми ва ўарбий қисми ўртасида иқтисодий алоқалар муҳим аҳамиятга эга эканлиги тамойиллари қарор топди. СССР ҳамда социалистик давлатларда ҳам ўарб билан илмий-техникавий ва иқтисодий ҳамкорликни ривожлантиришдан манфаатдорлик ўсди. Натижада Европада хавфсизлик ва ҳамкорлик бўйича Кенгаш тузиш учун шароит юзага келди.

Бу кенгаш 1973 йил 3 июлда Хельсинкида ўз ишини бошлади ва Женевада 1973 йил 18 сентябрдан 1975 йил 21 июлгача давом эттирди. 1975 йил 1 августда Хельсинкида якунловчи Акт имзоланди. Унда дунёнинг 35 та етакчи давлати иштирок этди. Якуний Актнинг имзоланиши натижасида Европада хавфсизлик ва ҳамкорлик Кенгаши тузилди. Мазкур Кенгашнинг Акти ўарбий ва Шарқий Европа давлатларининг мажбуриятларини белгилаб берди. Европа давлатлари, АҚШ, Совет Иттифоқи, Канада бир-бириларини хурмат қилиш, инсон

ҳуқуқлари, суверенитет, ўзаро ҳамкорлик, ҳавфсизлик масалалари бўйича келишиб олдилар. Бу эса “совуқ уруш”ни парчаланишига замин яратди.

Бугунги кунда халқаро ҳуқуқнинг умум эътирофга сазовор бўлган умумбашарий тамойиллари ўнта бўлиб, шундан бештаси Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Низомининг 2-моддасида, иккитаси БМТ Низомига мувофиқ давлатлар ўртасида дўстона муносабатлар ва ҳамкорликка оид 1970 йилги халқаро ҳуқуқ тамойиллари тўғрисидаги Декларацияда ўз аксини топган эди. 1975 йилги ЕХХТнинг якуний ҳужжати рўйхатни уч тамойил билан тўлдирди: чегаралар даҳлсизлиги, ҳудудий яхлитлик, инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилиш. Сўнгги икки тамойил 1970 йил Декларацияда мустақил тамойил сифатида қайд этилмаган, лекин бошқа тамойиллар мазмунида акс эттирилган эди [6,37]. Шу тариқа қабул қилинган Тамойиллар декларациясида халқаро муносабатларда янги ўзгаришлар даврини бошлаб берган қуйидаги принциплар қайд қилинди:

- суверен тенглик;
- куч ишлатмаслик ёки куч ишлатиш билан қурқитмаслик;
- чегараларнинг даҳлсизлиги;
- давлатларнинг ҳудудий яхлитлиги;
- низоларни тинч йўл билан ҳал қилиш;
- ички ишларга аралашмаслик;
- инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилиш;
- халқларнинг тенг ҳуқуқлилиги ва ўз тақдирини ўзи белгилаши;
- давлатлар ўртасида ҳамкорлик;
- халқаро ҳуқуқ бўйича мажбуриятларни адолатли бажариш [7].

1975 йил ЕХХТнинг Якуний ҳужжатида чегараларнинг даҳлсизлиги тамойили халқаро ҳуқуқнинг мустақил тамойили сифатида ажратилган. Бунга кўра, иштирокчи давлатлар ҳар бир иштирокчи давлатнинг ҳудудий яхлитлигини ҳурмат қилиши лозим; улар БМТ Устави мақсади ва тамойилларига зид бўлган ҳар қандай ҳаракатлардан ўзларини тийишлари зарур [6,42]. Бир сўз билан айтганда, Хельсинки якуний Акти янги халқаро муносабатлар тизими қарор топишининг тамал тошини қўйди.

Негаки, мазкур Тамойиллар декларациясида халқаро муносабатлар тизимида янги қарашларни шакллантирган бир қанча муҳим қоидалар келтирилган эди. Жумладан, “Иштирок этувчи давлатлар БМТ Уставининг мақсад ва принципларига ҳамда халқаро ҳуқуқнинг тегишли нормаларига, шу жумладан давлатларнинг ҳудудий яхлитлигига тааллуқли нормаларига мувофиқ доим ҳаракат қилиб, хал-

қларнинг тенг ҳуқуқлилигини ва ўз тақдирини белгилаш ҳуқуқини ҳурмат қиладилар. Халқларнинг тенг ҳуқуқлиги ва ўз тақдирини белгилаш принциpidан келиб чиқиб, барча халқлар тўла эркинлик шароитида доим, қачон бўлмасин ҳамда ўзлари хоҳлаганидек ўз ички ва ташқи сиёсий мақомини ташқаридан аралашувсиз белгилаш ҳамда ўз хоҳишига кўра ўзининг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ривожланишини амалга ошириш ҳуқуқига эга. Иштирок этувчи давлатлар халқлар ўртасида шунингдек барча давлатларлар ўртаси дўстона муносабатлар ривожланиши учун халқларнинг тенг ҳуқуқлиги ва ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳуқуқини ҳурмат қилиш ҳамда самарали амалга ошириш умумий аҳамиятини тасдиқлайдилар; улар ушбу принцип бузилишининг ҳар қандай шаклини истисно этиш муҳимлиги ҳақида ҳам эслатиб ўтадилар” [8,82]. Бундан ташқари иштирок этувчи давлатлар учун бажаришлари лозим бўлган тамойил ҳам қайд этилган эди: “Иштирок этувчи давлатлар умумэътироф этилган халқаро ҳуқуқ бўйича ўз мажбуриятларини ҳамда халқаро ҳуқуқ принциплари ва нормаларидан, шунингдек улар иштирокчилари ҳисобланган битим ёки шартномалардан келиб чиқадиган мажбуриятларни виждонан бажарадилар. Ўз суверен ҳуқуқларини, шу жумладан ўз қонуни ва маъмурий қоидаларини белгилаш ҳуқуқини амалга оширишда улар халқаро ҳуқуқ бўйича юридик мажбуриятларидан келиб чиқадилар; улар, бундан ташқари, Европада хавфсизлик ва ҳамкорлик кенгашининг Яқунловчи ҳужжати қоидаларини зарур тарзда ҳисобга оладилар ва бажарадилар” [8,113-114].

Европада хавфсизлик ва ҳамкорлик бўйича Кенгашнинг 1975 йилги Яқуний ҳужжатида глобаллашув шароитида халқаро муносабатларнинг асосий моҳиятини кўрсатиб берувчи қуйидаги тамойил ҳам мавжуд эди. “Улар тенглар сифатида ўз ҳамкорлигини ривожлантириб, ўзаро тушуниш ва ишониш, дўстона ҳамда яхши қўшничилик муносабатлари, халқаро тинчлик, хавфсизлик ва адолат учун кўмаклашишга интиладилар. Улар ўз ҳамкорлигини ривожлантириб, халқларнинг фаровонлигини юксалтиришга ҳамда уларнинг кенгайиб бораётган ўзаро танишиш ҳамда иқтисодий, илмий, техник, ижтимоий, маданий ва гуманитар соҳалардаги тараққиёт ҳамда ютуқлардан келиб чиқадиган афзалликлардан фойдаланиш орқали орзуларини рўёбга чиқариш учун кўмаклашишга тенг равишда интиладилар. Улар ҳамма ушбу афзалликлардан фойдаланиши учун қулай шартшароитлар яратишга кўмаклашиш бўйича ҳаракат қиладилар; улар ҳамманинг иқтисодий ривожланиш даражасидаги фарқларни камай-

тиришга бўлган манфаатларини ва, хусусан, бутун дунёда ривожланаётган мамлакатларнинг манфаатларини инобатга оладилар” [8,152-153]. Бу эса халқаро муносабатлар тизимида янги қарашларнинг шаклланишини ва янги геосиёсий муносабатларнинг қарор топишини таъминлаб берди. Глобаллашув давридаги халқаро муносабатлар айнан юқорида қайд этганимиз ўнта тамойиллар асосида қарор топди. Хельсинки учрашувлари халқаро муносабатларда янги жараёнларнинг шаклланишини бошлаб берди. Иккига бўлинган Европа давлатларини қайтадан бирлашув жараёнларини юзага келтирди. Совет Иттифоқи томонидан илгари сурилган “УмумЕвропа уй” лойиҳаси билан биргаликда янги Европанинг қарор топишига асос бўлиб, келгусида “совуқ уруш” жараёнига барҳам берилиши омилларидан бири бўлди.

Европанинг бирлашуви қадамларини бошлаб берган Германия Федератив Республикаси ўз ҳаракатларини жадаллик билан олиб борди. Шарқий Германия ерларини ўзига бирлаштириш мақсадида амалга оширган ишлари бевосита Европанинг бирлашув жараёнлари билан боғланиб кетган эди. шу боисдан ҳам Германия Федератив Республикаси Янги Европанинг қарор топишида ҳал қиливчи ролни ўйнади. Г.Коль бошчилигидаги ГФРнинг амалга оширган тадирлари нафақат икки немис давлатини бирлаштирди, шу билан бирга Европанинг Шарқий ва ўарбий қисмларини бирлашуви учун замин яратди.

1991 йил 15 мартда урушдан кейин Германияни босиб олган кучлар – Совет Иттифоқи, Қўшма Штатлар, Буюк Британия ва Франция томонидан Германияни тўлиқ мустақил эканлигини тан олган Шартномани имзолади [9,225]. Шу тариқа Германияни бирлаштирилиши халқаро муносабатлардаги йирик воқеа бўлиб, Иккинчи жаҳон уруши якунлари асосида шаклланган “биполяр дунё”га нуқта қўйилишида муҳим қадам бўлди.

Хулоса сифатида қуйидаги фикрларни келтириш мумкин, XX асрнинг охири чорагида ягона Европани юзага келтириш борасидаги қарашларнинг ўсиши натижасида 1975 йилда Хельсинки тамойиллари яратилди. Бу эса келгусида Евросиё минтақасида янги халқаро муносабатлар тизмининг қарор топишида муҳим қадамлардан бири бўлди.

Глобаллашув шароитида юзага келган геосиёсий жараёнларни халқлар ва давлатлар ўртасида тенг ҳуқуқлилиқ ва ўзаро манфаатдорлик асосида қарор топтириш муҳим масалага айланди. Евросиёда Европа Иттифоқининг шаклланиши ва СССРнинг парчаланиши билан боғ-

лиқ ҳолда кечган янги геосийсий жараёнларда коммунистик ғоялар таъсирида бўлган ҳудудларда демократик тамойиллар негизда юзага келган давлатлар ўртасидаги алоқалар тенглик ва ўзаро манфаатдорлик асосида ўрнатилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Корзенко Г.В., Зенченко В.А., Криворот А.А., Ефимович Е.В. Международные отношения и внешняя политика государств. — Минск: БГПУ, 2013.

2. Юнусов Ҳ. Европа Иттифоқи ҳуқуқи (Европа Иттифоқи ва ҳам-жамиятлари ҳуқуқи): Дарслик. — Тошкент: Янги асравлоди, 2007.

3. Mc Cormick, John. Understanding the European Union. A concise introduction. Fourth edition. — New York. Palgrave Macmillan, 2008.

4. The European Union — A Brief History. SPICe Briefing. 20 May 2016. № 16/37.

5. Новик Ф.И. СССР и проблемы безопасности и сотрудничества в Европе // Советская внешняя политика в годы холодной войны. 1945-1995 гг. — М., 1995.

6. Раҳимова М. Халқаро ҳуқуқ.— Тошкент: Akademiya, 2005.

7. Conference on security and co-operation in Europe final act. Helsinki 1975. P.4-8. (Электрон китоб)//<https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true> Сайтга 2019 йил 3 февраль куни мурожаат қилинди.

8. Европада хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти: инсонийлик мезонлари соҳасидаги мажбуриятлар // Масъул муҳаррир: юридик фанлари доктори, профессор А. Х. Саидов // Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси миллий маркази. — Т., 2012.

9. Coy, Jason Philip. A brief history of Germany. Facts on File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, 2010.